

TRAKTAT RYSKI 1921

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

Plenarne posiedzenie Konferencji Pokojowej w Rydze z okresu preliminary. Po prawej stronie delegacja polska po lewej sowiecka.

Fot. <https://kpbcm.umk.pl/> ze zbiorów Muzeum Dyplomacji i Uchodźstwa Polskiego UKW

Organizator: Oddziałowe Biuro Edukacji Narodowej Instytutu Pamięci Narodowej w Poznaniu

Scenariusz wystawy: Marcin Podemski / OBEN IPN w Poznaniu

Kwerenda ikonograficzna i dokumentalna: Marcin Podemski

Koncepcja graficzna serii: Aleksandra Kaiper-Miszułowicz

Koncepcja plastyczna: Marcin Kucewicz

Recenzja: dr Marek Kozubel, dr hab. Filip Musiał

Fotografie i dokumenty ze zbiorów: Archiwum MSZ RP, Centralne Archiwum Wojskowe, Kujawsko-Pomorska Biblioteka Cyfrowa, Narodowe Archiwum Cyfrowe, POLONA

WYKUVANIE WSCHODNICH GRANIC I OBRONA ODRODZONEJ POLSKI

Odrodzone w listopadzie 1918 r. państwo polskie musiało stanąć do walki o wytyczenie swych granic. Na wschodzie, na terenach tzw. Ziemi Zabrzanych, z początkiem 1919 r. rozgorzał konflikt polsko-bolszewicki, mający swą kulminację w sierpniu i we wrześniu 1920 r. Wtedy to w dwóch bitwach: pod Warszawą i nad Niemnem, Wojsko Polskie pokonało Armię Czerwoną. Pochód bolszewików na zachód Europy w celu szerzenia rewolucji komunistycznej został powstrzymany, a zwycięska Polska zasiadła z Sowietami do rozmów pokojowych.

▲ Polski plakat wojskowy z 1920 r.

Na zwycięstwo militarne Polski wpłynęła ogromna mobilizacja społeczna i ofiarność polskiego żołnierza. Źródło: POLONA

▲ Józef Piłsudski (rys. Władysław Skoczylas). Podczas przełomowej Bitwy Warszawskiej Józef Piłsudski był Marszałkiem Polski i Naczelnym Wodzem.

Źródło: POLONA

▲ Mapa ziem polskich z zaznaczeniem Ziemi Zabrzanych i miejsc pierwszych potyczek w wojnie polsko-bolszewickiej.

Konflikt polsko-bolszewicki rozpoczął się w momencie opuszczenia wschodnich ziem dawnej Rzeczypospolitej przez niemieckie wojska Ober-Ostu. Za pierwsze potyczki wojny uważa się walki o Wilno (styczeń 1919 r.) bądź bitwę w okolicach miasteczka Mosty (luty 1919 r.)

Projekt mapy: Marcin Kucewicz

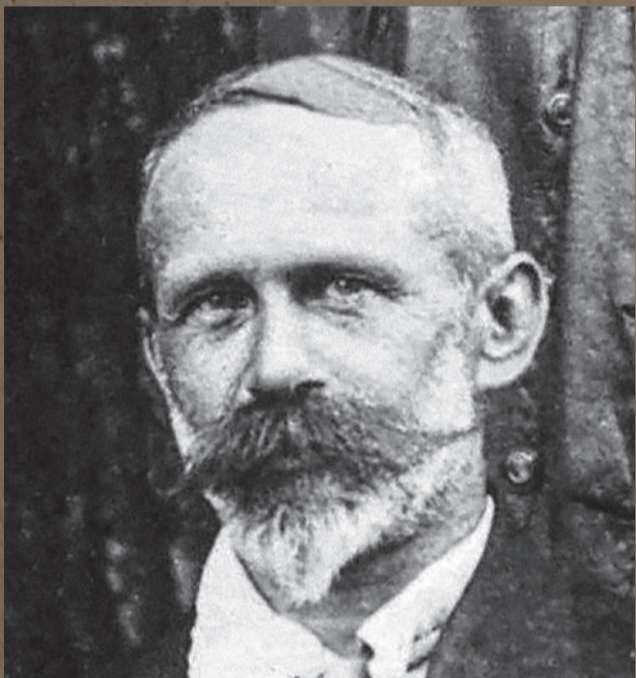
INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

▲ **Ignacy Boerner (1875–1933)**

Zaufany oficer Józefa Piłsudskiego prowadzący rozmowy z delegacją sowiecką w Mikaszewiczach. Oprócz niego polską stronę reprezentowali również por. Mieczysław Birnbaum i Michał Kossakowski.

Fot. NAC

▲ **Julian Marchlewski (1866–1925)**

Główny negocjator strony sowieckiej podczas rozmów w Białowieży i Mikaszewiczach. W zamian za nieudzielenie pomocy „białej” Rosji, zaoferował odstąpienie Polsce Litwy i Białorusi.

Fot. POLONA

ROZMOWY PRZED POLSKIM ZWYCIĘSTWEM

Już w pierwszym etapie wojny polsko-bolszewickiej strony prowadziły ze sobą negocjacje. Szczególnie intensywne rozmowy miały miejsce w lipcu (Białowieża) i jesienią (Mikaszewicze) 1919 r., w momencie zagrożenia władzy bolszewickiej ze strony armii „białego” generała Antona Denikina. Ostatecznie polskie gwarancje neutralności w wojnie domowej w Rosji i wstrzymanie polskiej ofensywy umożliwiło bolszewikom rozbicie denikinowskich oddziałów. Niestety, zmieniło to zasadniczo podejście Sowietów do ewentualnego pokoju z Polską. Negocjacje zostały zerwane.

Dworzec kolejowy w Mikaszewiczach koło Łucka.
W pociągu sanitarnym nr 15, stojącym na boczniczy mikaszewickiej stacji, prowadzono poufne rozmowy bolszewików z wysłannikami Józefa Piłsudskiego (październik-grudzień 1919 r.).

Fot. POLONA

POKAZOWE OFERTY POKOJOWE

Taktyka dyplomatyczno-propagandowa Sowietów dążyła jednak do zrzućenia na Polaków winy za przedłużającą się wojnę. Celem było zdyskredytowanie Polski na arenie międzynarodowej, przedstawiając ją jako agresora o imperialnych ambicjach. Realizacja tej strategii polegała na składaniu Polsce oficjalnych propozycji pokojowych, przy jednoczesnym wydawaniu rozkazów bojowych jednostkom Armii Czerwonej. Prawdziwe intencje Sowietów były Polakom znane, dzięki informacjom zdobytym przez polski radiowywiad.

Georgij Cziczerin (1872–1936)

Komisarz ludowy spraw zagranicznych Rosji Sowieckiej. Fot. NAC

por. Jan Kowalewski (1892–1965)

Szef Biura Szyfrów II Oddziału Wojska Polskiego. Dzięki meldunkom radiowywiadu Polacy wiedzieli o koncentracji sił sowieckich w rejonie Borysowa. Informacja ta została wykorzystana do zweryfikowania szczerości woli zawarcia przez bolszewików pokoju. Zaproponowanie Borysowa jako miejsca rozmów pokojowych zostało przez Sowietów odrzucone. Fot. NAC

ŚCIŚLE TAJNE!

Tłumaczenie szyfrogramu bolszewickiego

Wysyłająca stacja: Sztab XII. armji Sygnał: 3 od Postój: Miokyn
 Odbiorcza: Oddziały XII. armji Sygnał: Postój:
 Przejmująca: polowa Nr. 4.
 Data przejęcia: 7 / V 1920 godz. min.
 deszyfrowania: 8 / V 1920 godz. 15. min.

Uwagi Sekcji Szyfrowej:	T r a s e:
Do Szt. Oper. Wydz. północn.-zachodn. frontu. Do D-ów 18, 7, i 17. kaw. dy. Komendanta etapów XII. armji, D-ów dnjepr. Flotylli. Miokyn. Pilsa. Trine. Kolidunek operacyjnej XII. armji na 6. maja 1920 r.	Wojna kijowska: w nocy 6/7. nieprzyjaciel zerwał wysporoczeń. Umieścił na północ-zachód od miasta. Wszedł kontratak poprzedzony przez rezerwy 7. dyw. nie miał powodzenia. Rano nieprzyjaciel na nowo rozpoczął atak od strony wsi Biegorodzki 28 w. na zachód od Kijowa. W związku z sytuacją ogólną, jaka się przes to wyłarzyła na froncie, wydano odwołanie 7. i 20. dyw. dzień rozkaz o wycofaniu się na lewy brzeg Dniepru. Uderzeń rozpoczęło się o godz. 12. dzień. Z powodu zmiany nieumiejętności przez szereg dywizji, które wyjechały do akcji. Decyzji, wykonaniu o wykonaniu tego rozkazu nie nadeszły. 17. kaw. dyw. powinna skoncentrować się w rejonie Siemipolki 28 w. na północ-zachód od Kijowa, z rozkazem obserwowania oddziału 20. dyw. z rozkazem obserwowania oddziału 20. dyw. z rozkazem obserwowania oddziału 20. dyw. z rozkazem obserwowania oddziału 20. dyw.

Deszyfrował: [signature] werte.
ppoz.

Naczelne Dowództwo W. P. (Sztab Generalny) Warszawa, dn. 8 V 1920
 Sekcja Szyfrowa Otrzymują:
 Szyfr. Nr. 15726 S.S.
 1. Adjutantura Generalna Naczelnego
 2. Szef Oddziału II
 3. Szef Oddziału III
 4.
 5.
 6.

**„
Jeśli będzie wojna,
to absolutnie
konieczne jest,
aby wina spadła
na rząd polski**

Georgij Cziczerin,
nota z lutego 1920 r.

◀ Tłumaczenie przechwyconego przez polski radiowywiad sowieckiego szyfrogramu z okresu wojny polsko-bolszewickiej.

Źródło: CAW WBH

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

Odezwa Rady Obrony Państwa (ROP) do żołnierzy. Ten tymczasowy organ parlamentarno-rządowy, powołany 1 VII 1920 r. w momencie krytycznej sytuacji militarnej państwa polskiego, próbował podnieść morale żołnierzy podupadłe po klęskach na całej linii frontu. ROP ustaliła także charakter i skład polskiej delegacji wysłanej do Mińska. Źródło: POLONA

Udana bolszewicka ofensywa rozpoczęta w maju 1920 r. doprowadziła Polskę do tragicznej sytuacji militarnej i międzynarodowej. Klęski na froncie oraz naciski dyplomatyczne zachodnich mocarstw, zmusiły polskie władze do wystosowania wobec Sowiecień propozycji rozejmowych (22 VII 1920 r.). Bolszewicy wierząc w szybkie zajęcie Warszawy, zwodzili początkowo Polaków i dopiero 14 VIII 1920 r. - będąc u bram polskiej stolicy - zdecydowali się na pozorowane rozmowy. Jako miejsce spotkania delegacji obu państw wyznaczono Mińsk.

RADA OBRONY PAŃSTWA.

Żołnierze Rzeczypospolitej!

Wielka wojna, której od szeregu miesięcy prowadzicie na wschodzie z przemocą wojną, urągającą naszym najświętszym ideałom, na które w bezsilnych myślach białej koki, pięciu pokoleń męczenników - złożyła się do rozstrzygnięcia.

Od rozstrzygnięcia tej wojny zależy będzie, czy Polska stanie się potężnym i wolnym Państwem, wielkim i jasnym domem, w którym każdemu z jej obywateli będzie dobra i bogactwo, i w którym gospodarzem będziecie my sami - czy też stanie się małym i słabym królestwem, obłąką lepiącą, w której wróg będzie gospodarował jak u siebie i w której dla najlepszych jej synów mięso nie będzie.

Żołnierze! Z podobnym patrzy świat cały na naszą bolszewicką ofensywę, na przetrwanie ognistego frontu toczącego. Waleń młodych pierd powstrzymujcie ataki wroga, a gdy rydzak przychodzi, niepowstrzymanym naporem odrzućcie go daleko od granic Ojczyzny. Nie murdź rosyjski jest tym wrogiem, wciż nowe siły podążają do niego - wrogiem tym jest bolszewizm, który - tworem barzmem nowej straszliwej tyranii spotwarzył had rosyjski - chce narzucić z kolei ziemi naszej, ziemi Kościuski i Traugutta, ziemi świętych męży i krzyżów - swą rządzę mroczną i ławową.

Na samą myśl o tym wadzą się serce Polaków - wadzą się smutne serce żołnierza, który widział potworność czerezwyczałek, który przyglądał się straszliwej gospodarce „sowieców” na umęczonych ziemiach krakowskich, który w ciemnym mgiełki układał tyłu swoich braci i towarzyszy, leżących za Polską wielką i wolną, jasną i szczęśliwą.

Żołnierze Rzeczypospolitej! Z was się Polska poczęła z waszego trudu i znoju, ze stalowej potęgi waszych bagnów zrodziła się i okrzepła jej młoda wojność. Nie zapomniawszy wasza krew, nie przedy wasz trud. Nie zapomniawszy wasz łzy, który w moich oczach, zamarza jak woda w kielu i męczy wyciek w tej chwili domowej, kiedy na szalach wojny wadzą się losy Polski - a dokonane będzie dzieło.

W chwili tej walki ostatniej nie namyślcie żołnierze. Naród cały, nie tylko sercem i duszą, lecz całym wysiłkiem pracy i czynnikiem za Was. Dział przy wasz szeregach. Rada Obrony Państwa (wraz z innymi przedstawicielami wszystkich warstw Narodu Polskiego, ludu miast i wsi, aby wraz z przedstawicielami klas i zawodów) skierowała wam na pomoc wszystkie siły i siły Narodu. Uważajcie żołnierze nieustannie o to, aby postawić na froncie nie zbierała. Pamiętajcie żołnierze o pozostałych w kraju rodzinach Waszych i wszelkie należne prawa je zabezpieczmy. Przygotujmy wszystko, aby Ci z Was, którzy wadzą z wrogiem w służbie cywilnej, straszą i utracą swoją siłą do pracy - mieć był spokojny zapewniony.

Żaden żołnierz, po zwycięskiej wojnie do domu wracający, nie zostanie bez warstata pracy, czy to na roli, czy w mieście.

Żołnierze! Nie zawiedźcie się Ojczyznę, która w chwili tej na Was spogląda z ufnością i wiarą. Nie zapomniawszy chwalić okrzepła imię żołnierza Polskiego, odwiecznego przez Was z tak świętą przemością. Wasze skromne marzenie, kiedy już dzień najwspanialszy w Polsce jest wadzą, świętością narodzi się stanie. Ze całej wadzą się będą przyszłe pokolenia narzu waszych bohaterów i imion waszych wodzów, tak jak my dziś uczymy się naszej młodości chwale wojennej.

Zanim wadźcie w chwili i tryumfie na szalonych szeregach zwycięstwa, ostatni przed wami stoi wysiłek. Każdy żołnierz, obywatel czy szeregowy, daj z siebie w chwili tej wszystkiego, na jakie go Ojczyzna stała, pokolenie i narodzi - jeśli nie chce, by nad imieniem jego, imię sławy i bogactwa - barzo i przedmiotem pokoleń całych zasłania.

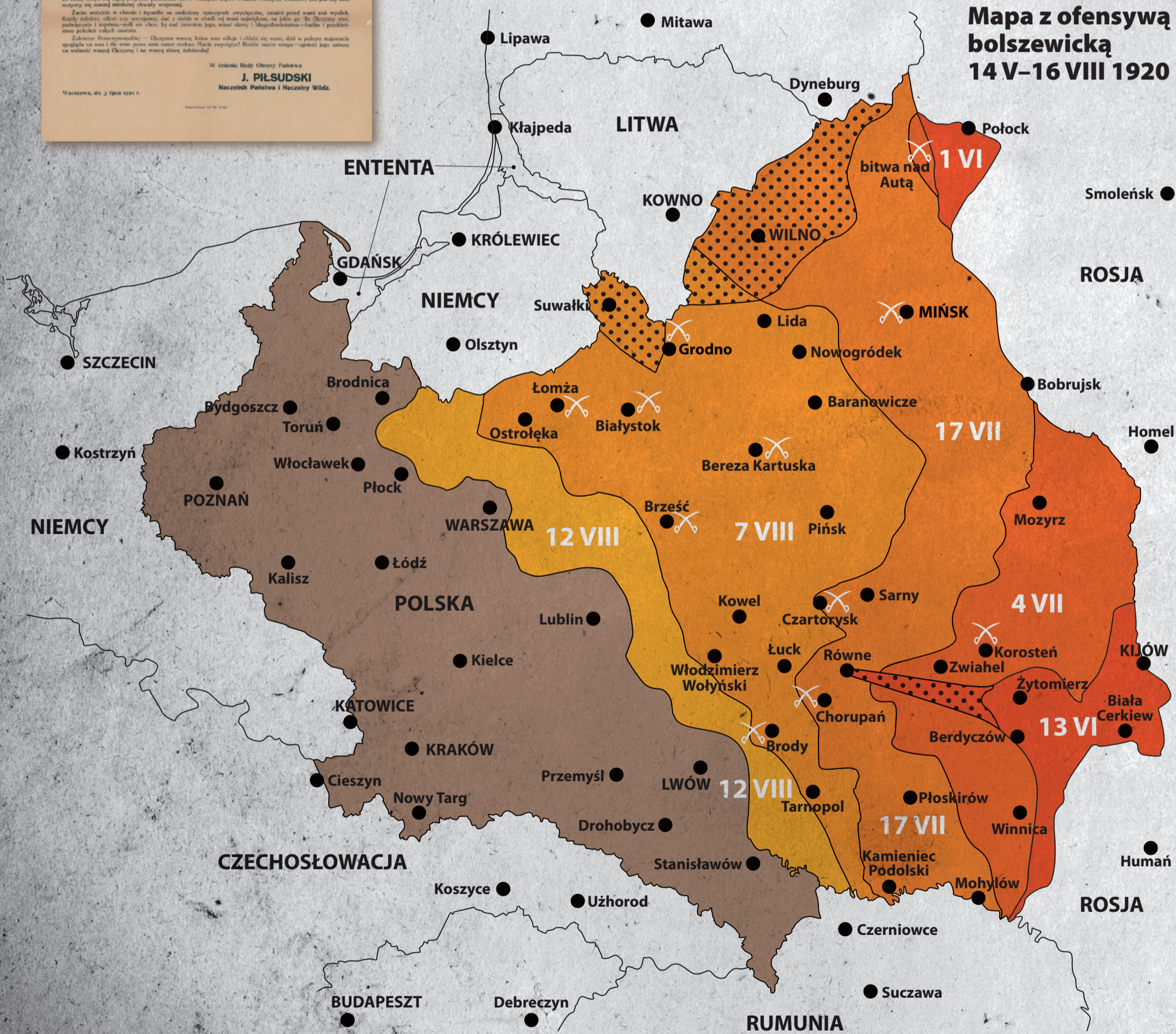
Żołnierze Rzeczypospolitej! Ojczyzna wadzą, która was wadzą i chwalić się wami, dziś w podjętych momentach spogląda na was i do wasz przodu ona nowo narodzi. Hacie zwyciężyć! Rozbić mroczną wroga - zgrabić jego zabójcy na wolność waszej Ojczyzny i na waszą sławę żołnierską!

W imieniu Rady Obrony Państwa
J. PIŁSUDSKI
Naczelnik Państwa i Naczelny Wódz.

Warszawa, dn. 3 lipca 1920 r.

POWRÓT DO STOŁU ROZMÓW

Mapa z ofensywą bolszewicką 14 V-16 VIII 1920

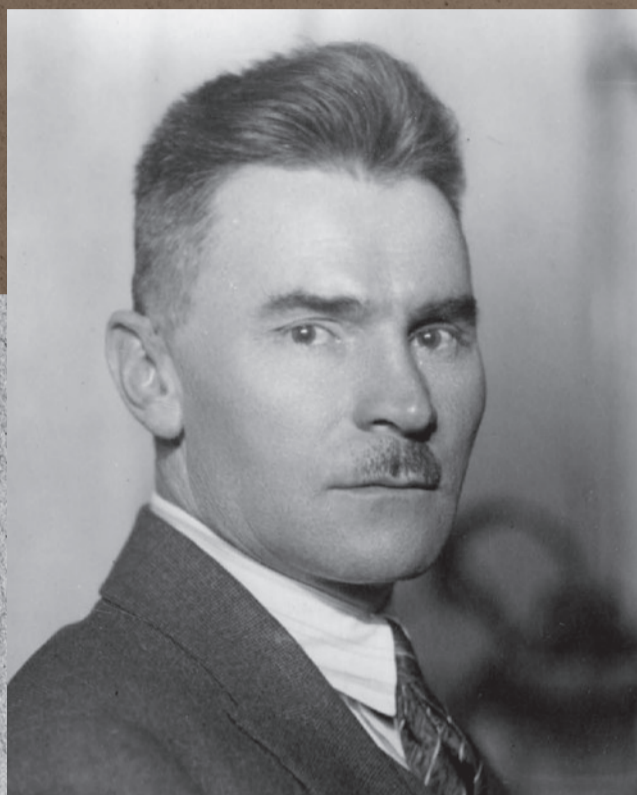

Obszary zajęte przez Sowiecień do dnia:

- 1-13 VI
- 4 VII
- 7 VIII
- 12 VIII
- 17 VII
- 13 VI
- Tereny przekazane przez Sowiecień Litwie
- ✂️ Ważniejsze bitwy
- Zdobycie miejscowości Równe przez zagon I Armii Konnej Siemiona Budionnego

Na początku lipca 1920 roku ruszyła ofensywa Armii Czerwonej na froncie litewsko-białoruskim. Na południu natomiast nacierała I Armia Konna pod wodzą Siemiona Budionnego. Polacy byli w odwrocie. Projekt mapy: Marcin Kucewicz

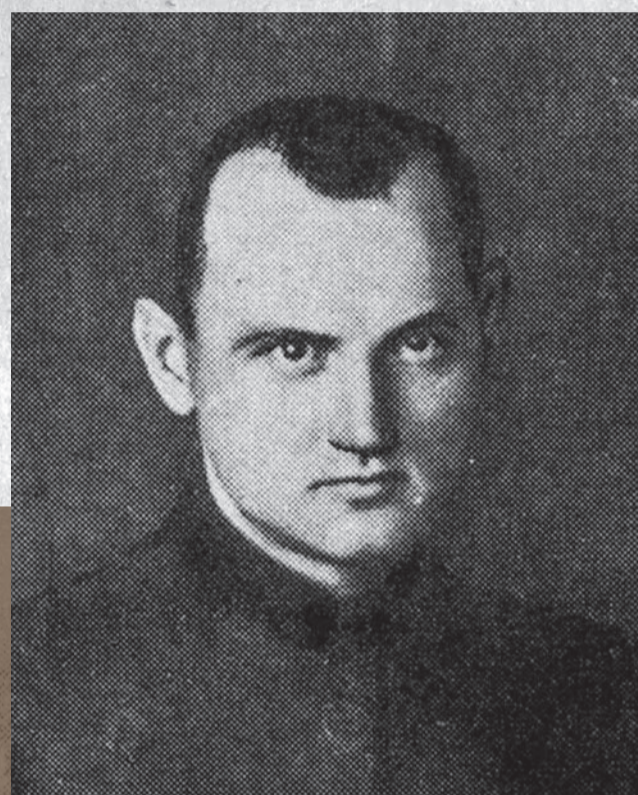
Polska delegacja wyjechała do Mińska 14 VIII 1920 r. Rozmowy przedstawicieli obu stron trwały od 17 VIII do 2 IX 1920 r. Pomimo zmienionej sytuacji militarnej (klęska bolszewików w Bitwie Warszawskiej), przewodniczący sowieckiej delegacji Karl Daniszewski, wykorzystując brak wiedzy polskich delegatów o sytuacji na froncie, przedstawił upokarzające dla Polski warunki pokojowe. Dyktat Daniszewskiego został jednak odrzucony. Delegacje opuściły Mińsk, a następnie na żądanie Polski przeniesiono pertraktacje do neutralnej Rygi.

◀ **Jan Dąbski (1880–1931)**

Polityk związany z PSL „Piastem”. Był przewodniczącym polskiej delegacji w Mińsku, a następnie także w Rydze. W związku z zablokowaniem przez Sowietów łączności polskich delegatów z rządem i naczelnym dowództwem, nie wiedział on o korzystnym dla Polski rozstrzygnięciu Bitwy Warszawskiej. Mimo to warunki pokojowe przedstawione przez Sowietów odrzucił twierdząc, że „zły traktat zawsze jest czas podpisać”. Fot. NAC

DYKTAT MIŃSKI

Karl Daniszewski (1884–1938) ▶

Przewodniczący sowieckiej delegacji na rozmowy mińskie. Na jednym ze spotkań przedstawił absurdalne (zważając na klęskę Sowietów pod Warszawą) warunki pokojowe, m.in. ograniczenie wojska polskiego do 50 tys., utworzenie na terenie Polski robotniczej Milicji Obywatelskiej kierowanej przez komunistów, czy swobodny przepływ ludzi i towaru sowieckiego przez polskie terytorium.

Fot. POLONA

◀ Jedno z pierwszych posiedzeń plenarnych. Przy stole po lewej stronie delegacja sowiecka, po prawej delegacja polska. Pierwsze plenarne posiedzenie obu delegacji miało miejsce 21 IX 1920 r.

Fot. <https://kpbz.umk.pl/> ze zbiorów Muzeum Dyplomacji i Uchodźstwa Polskiego UKW

”

[...] Około godziny piątej wieczorem sala Domu Czarnogłowych jest już pełna ludzi. Panuje ożywiony nastrój. Spojrzenia obecnych zwrócone są na drzwi, przez które mają wejść delegacje. W środku sali znajduje się długi stół [...] Po obydwu stronach głównego stołu rozmieścili się stenografisci, trochę dalej siedzą korespondenci [...] Dokładnie o godz. 17.12 z gabinetu jako pierwsza wychodzi delegacja polska, po krótkiej chwili [przez inne drzwi] – Joffe, a za nim jego koledzy [...]

„Siegodnia” z 22 IX 1920 r. cyt. Za Ēriks Jākabsons, *Polsko-sowieckie rozmowy pokojowe w Rydze – punkt widzenia Łotwy [w:] Zapomniany pokój. Traktat ryski. Interpretacje i kontrowersje 90 lat później*, pod red. Sławomira Dębskiego, Warszawa 2013, s. 329–330

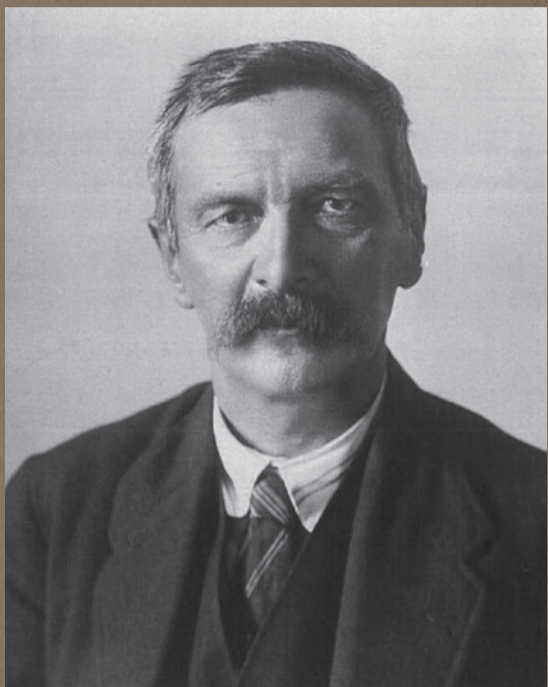
RYGA – PAŁAC CZARNOGŁOWYCH

Pałac Czarnogłowych w Rydze.

W tym XIV wiecznym budynku, zawdzięczającym swą nazwę posągom rycerzy z czarnego marmuru zdobiących wejście główne, odbyły się dalsze rozmowy pokojowe między Polską a Rosją Sowiecką. Fot. NAC

POLSCY POLITYCY VS BOLSZEWICCY DYPLOMACI

▲ **Stanisław Grabski (1871–1949)**

Przedstawiciel Związku Ludowo – Narodowego podczas konferencji ryskiej. Uważany za najważniejszą postać z polskich przedstawicieli pełnomocnych w Rydze. Dążył do podporządkowania delegacji polskiej swym wpływom chcąc przeforsować koncepcję obozu narodowego odnośnie przyszłej wschodniej granicy RP. Fot. Anatoliusz Masłowski / POLONA

Obie delegacje przybyły do Rygi na kilka dni przed oficjalnym rozpoczęciem konferencji pokojowej. W skład przedstawicielstwa sowieckiego weszły cztery osoby na czele ze sprawnym i doświadczonym dyplomatą Adolfem Joffe. Polska delegacja natomiast nie miała jednolitego charakteru i dzieliła się na grupę sejmową (sześciu reprezentantów głównych stronnictw politycznych) i rządową (przewodniczący, dwóch dyplomatów i przedstawiciel wojska). Polaków na tle Sowietów wyróżniał brak doświadczenia w prowadzeniu negocjacji pokojowych i uniemożliwiające uzgodnienie wspólnych decyzji spory polityczne.

▲ **Adolf Joffe (1883–1927)**

Przewodniczący bolszewickiej delegacji na rozmowy pokojowe w Rydze. Całkowicie dominował i kontrolował strategię negocjacyjną strony sowieckiej. Jednolitość środowiska bolszewików miała ogromny wpływ na jego skuteczność podczas rozmów z Polakami.

Fot. POLONA

Polska delegacja w Rydze. W centrum fotografii przedstawiciele rządu RP: przewodniczący Jan Dąbski (siedzi czwarty od prawej) i Leon Wasilewski (siedzi piąty od prawej)

Grupę dziesięciu osób pełnomocnych uzupełniali eksperci i personel techniczny. Łącznie polska delegacja liczyła osiemdziesiąt osób. sowiecka była o połowę mniej liczna.

Fot. POLONA

KULISY NEGOCJACJI RYSKICH

Tarcia w polskim środowisku oraz osobiste ambicje poszczególnych jej członków umiejętnie wykorzystywał Joffe. Swoimi intrygami skutecznie utwierdził Polaków w przekonaniu o potrzebie podpisania „ugodowego pokoju”, nieupokarzającego żadnej ze stron. Z jego inicjatywy również doszło do zmiany formy

pertraktacji w niejawne narady przewodniczących, gdzie z racji swojego doświadczenia i dyplomatycznego sprytu, miał ogromną przewagę nad swoim polskim odpowiednikiem. W przypadku obu delegacji widoczne było natomiast dopasowywanie tempa rozmów do aktualnej sytuacji międzynarodowej i wewnętrznej swojego państwa.

▲ **Posiedzenie komisji prawnej podczas obrad konferencji ryskiej.**

Szczegółowe kwestie ustalane były podczas spotkań komisji, których powołano cztery: główną, terytorialną, prawną i ekonomiczno-finansową. Zapadające tam decyzje były jednak wypadkową niejawnych spotkań przewodniczących obu delegacji.

Fot. <https://kpbc.umk.pl/> ze zbiorów Muzeum Dyplomacji i Uchodźstwa Polskiego UKW

Mińsk

Ewentualna przynależność tego miasta do Polski była główną osią sporu wśród członków polskiej delegacji. Zwolennicy planów federacyjnych Józefa Piłsudskiego (stworzenie podporządkowanego Polsce bloku państw na wschód od jej granic) byli za włączeniem Mińska do Polski, przeciwnicy tej idei, chcąc ograniczyć liczebność mniejszości narodowych w przyszłych granicach RP, zwalczali te plany (tzw. idea inkorporacji). Ostatecznie Mińsk został oddany Sowiecom.

Fot. POLONA

PRELIMINARIA POKOJOWE I TRAKTAT RYSKI

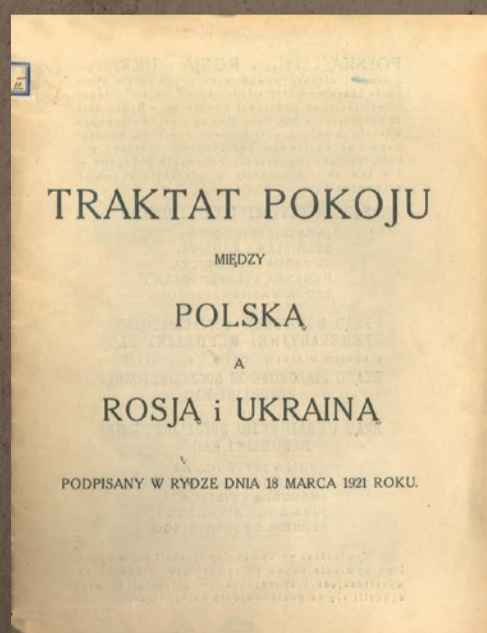
Traktat pokojowy został zawarty w dwóch etapach – 12 X 1920 r. podpisano preliminaria pokojowe, których następstwem było zakończenie walk na froncie, a następnie po żmudnych i niełatwych rokowaniach, 18 III 1921 r. podpisano traktat ostateczny. Zawarto w nim zapisy m.in. o przebiegu linii granicznej między Polską a Rosją Sowiecką, wzajemnym poszanowaniu swojej suwerenności państwowej, czy nie wspieraniu działań wojennych skierowanych przeciwko drugiej stronie. Ponadto Sowieci zobowiązali się do przestrzegania praw Polaków mieszkających w Rosji Sowieckiej, zwrotu Polsce dóbr kultury zagrabionych podczas zaborów oraz wypłacenia 30 milionów rubli w złocie.

▲ **Po podpisaniu Traktatu Ryskiego, Ryga 18 III 1921 r.**

Z lewej przewodniczący delegacji Rosji Sowieckiej Adolf Joffe, z prawej przewodniczący polskiej delegacji Jan Dąbski.

Źródło: <https://kpbz.umk.pl/ze-zbiorow-Muzeum-Dyplomacji-i-Uchodzstwa-Polskiego-UKW>

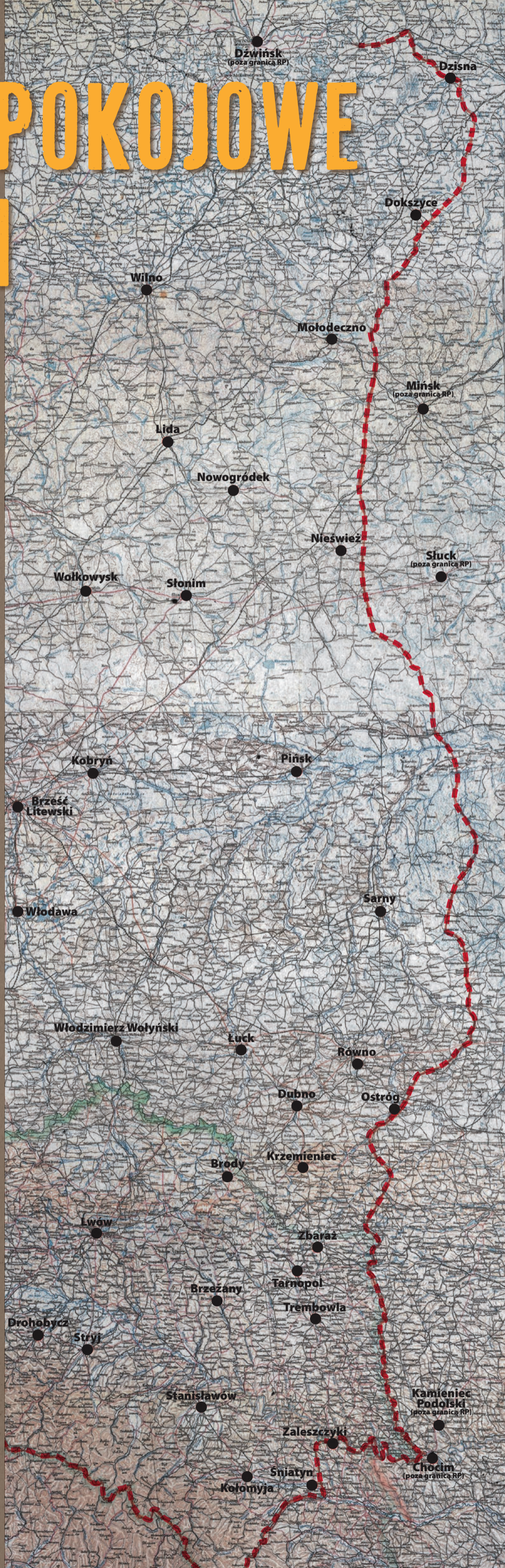

◀ **Pierwsza strona Traktatu Ryskiego.**

Formalnie pokój został zawarty pomiędzy Polską a Rosją i Ukrainą Sowiecką. Przedstawicielem Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Sowieckiej (USRS) podczas rozmów pokojowych w Rydze był Dmitro Manuilski. Polska zgoda na uznanie USRS była jednoznaczna z zerwaniem tzw. umowy warszawskiej z kwietnia 1920 r. podpisanej z Ukraińską Republiką Ludową. Źródło: POLONA

▶ **Mapa z wyznaczoną pokojem ryskim granicą polsko – sowiecką.**

Przebieg linii granicznej określał artykuł II traktatu pokojowego. Do Polski włączona została część Białorusi i Ukrainy, na północy wschodnia granica opierała się o rzekę Dźwinę, na południu o rzeki Zbrucz i Dniestr. Źródło: POLONA

ODBIÓR TRAKTATU W POLSCE I W EUROPIE

Opinia publiczna w Polsce raczej z zadowoleniem przyjęła informację o podpisaniu pokoju i jego postanowieniach. Nieliczne głosy krytyczne widoczne były w środowisku kresowego ziemiaństwa i w niektórych kręgach wojskowych. Podnosili oni przede wszystkim kwestię przyznania Sowiecom terenów zamieszkałych przez znaczne skupiska ludności polskiej.

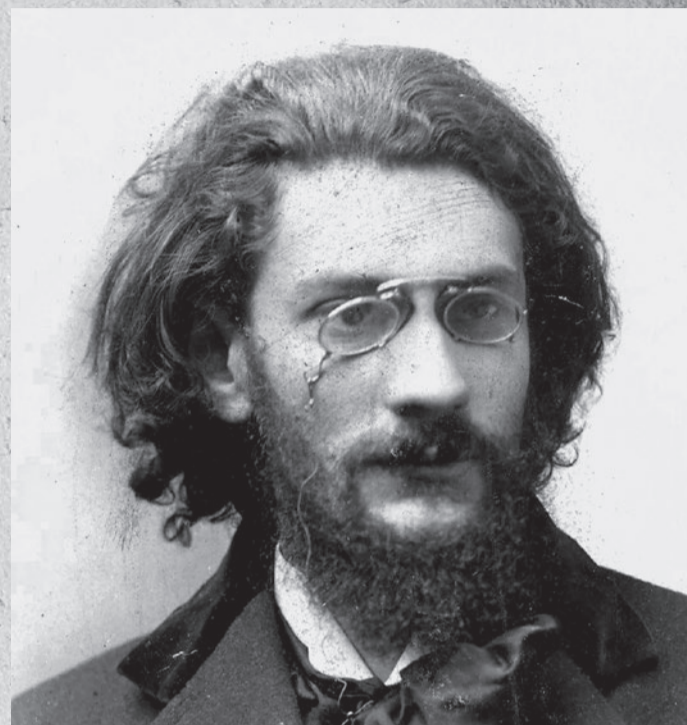
Na zachodzie Europy natomiast traktat przyjęty został z rezerwą, nawet w przychylniej Polsce Francji. Nie ukrywano tam, że wschodnia granica Polski oparta być powinna o kryteria etniczne.

Wymiana dokumentów ratyfikacyjnych nastąpi w Mińsku w terminie czterdziestu pięciu dni od dnia podpisania Traktatu niniejszego.

Wszędzie, gdzie w Traktacie niniejszym lub w jego załącznikach wymienia się jako termin chwilę ratyfikacji Traktatu Pokojowego, rozumie się przez to chwilę wymiany dokumentów ratyfikacyjnych.

Na dowód czego pełnomocnicy obu układających się stron własnoręcznie podpisali Traktat niniejszy i opatrzyli go swymi pieczęciami.

Sporządzono i podpisano w Rydze dnia osiemnastego marca tysiąc dziewięćset dwudziestego pierwszego roku.

Feliks Perl (1871–1927)

Fot. POLONA

Juliusz Poniąkowski (1886–1975)

Fot. NAC

Jedni z nielicznych posłów, którzy podczas dyskusji sejmowej nad ratyfikacją traktatu ryskiego, sugerowali naiwność hasła „sprawiedliwego pokoju”, który nie upokarzając Sowieców miał zapewnić jego trwałość. Trafnie zauważyli, że żadna ugodowość nie zatrzyma tendencji imperialistycznych w Rosji Sowieckiej.

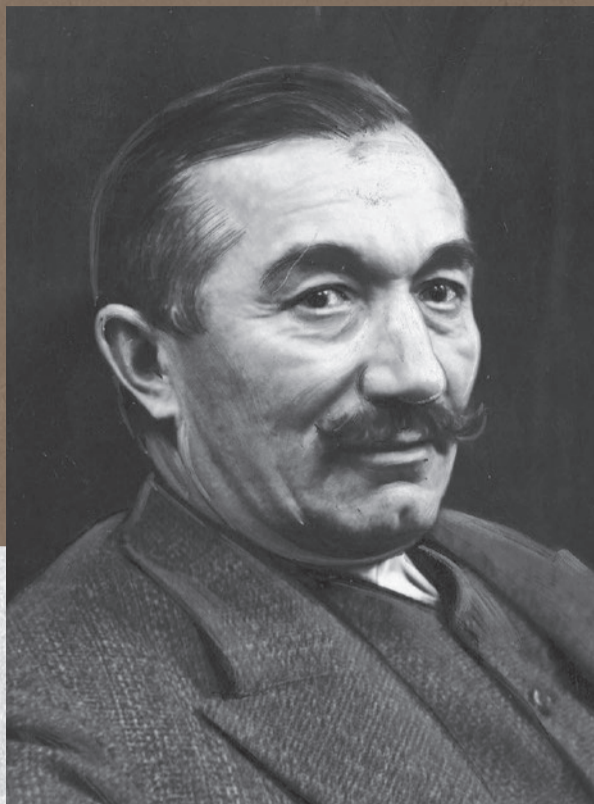
▲ **Ostatnia strona traktatu ryskiego z pieczęciami i podpisami stron.**

Ratyfikacja traktatu przez polski Sejm nastąpiła 15 IV 1921 r. Mocarstwa zachodniej Europy natomiast nigdy nie uznały traktatu z Rygi za element prawny ładu wersalskiego. Nawet zatwierdzenie przez Radę Ambasadorów decyzją z 15 III 1923 r. wschodnich granic RP, odbyło się bez powołania na zapisy traktatowe. Źródło: Archiwum MSZ RP

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

POZOSTAWIENI NA ZAGŁADĘ

◀ Wincenty Witos (1874–1945)

Polityk PSL „Piast”, premier RP w momencie podpisywania Traktatu Ryskiego. Pomimo kierowanych do Witosza próśb przez Polaków zamieszkujących rubież wschodnie dawnej Rzeczypospolitej o włączenie ich ziem do odrodzonej Polski, tereny te zostały przyznane Sowiecom. Największą bezduszością zapisów traktatowych w tej kwestii, był brak możliwości wyboru miejsca zamieszkania, co skazywało Polaków na pozostanie w Rosji Sowieckiej.

Fot. NAC

”

Najciężej i najprzykrzej zarazem było z delegacjami polskiej ludności, która miała pozostać po stronie rosyjskiej. Delegacje owe przychodziły z Kamieńca Podolskiego, Mińska, Berdyczowa przekradając się z narażeniem życia i błagając z płaczem, żeby ich Polska nie dawała na pastwę katom bolszewickim [...] Na końcu nieco wstydliwie wspominali o wielkich obszarach ziemi, lasów i tego wszystkiego, co z nimi związane, a co przez długie wieki stanowiło polską własność.

W. Witos, *Moje wspomnienia*,
t.I, Paryż 1965, s. 371

Kamieniec Podolski

Jedno z miast z dużym odsetkiem ludności polskiej, które nie zostało włączone do Polski. Szacuje się, że w Sowieciech zostało nawet półtora miliona osób narodowości polskiej. Zostali oni następnie poddani fizycznej eksterminacji lub rusyfikacji. Fot. POLONA

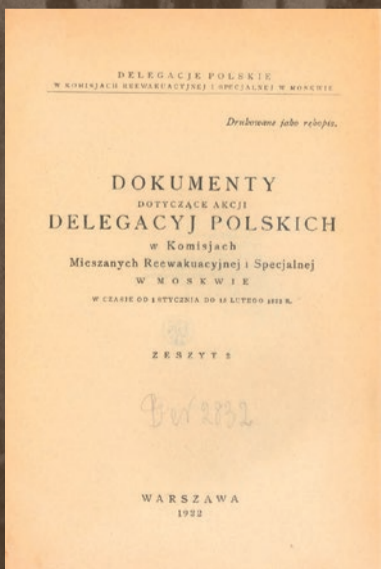

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

Polacy od początku mieli ogromne problemy z wyegzekwowaniem od Sowietów zobowiązań ryskich np. w kwestii rewindykacji dóbr kultury, czy odszkodowań, których notabene nigdy w całości Polsce nie wypłacono. Sytuacja ta była następstwem wykorzystania przez Sowietów braku zapisów traktatowych przewidujących sankcje za niewywiązywanie się z ich postanowień i nie wyznaczających rozjemców na wypadek pojawiających się rozbieżności.

▲ **Uczestnicy Delegacji Polskiej w Mieszanej Komisji Reewakuacyjnej i Specjalnej ze skrzynią z rewindykataami.** Trzeci z lewej przewodniczący - Edward Kuntze. Ok. 1925 r. Przewodniczącymi polskich delegacji byli Antoni Olszewski w latach 1921–1923 i Edward Kuntze w latach 1923–1935. Proces odzyskiwania polskiego mienia kulturalnego trwał 15 lat, a i tak nie zakończył się oddaniem Polsce wszystkich należnych jej książek i dokumentów. Fot. POLONA

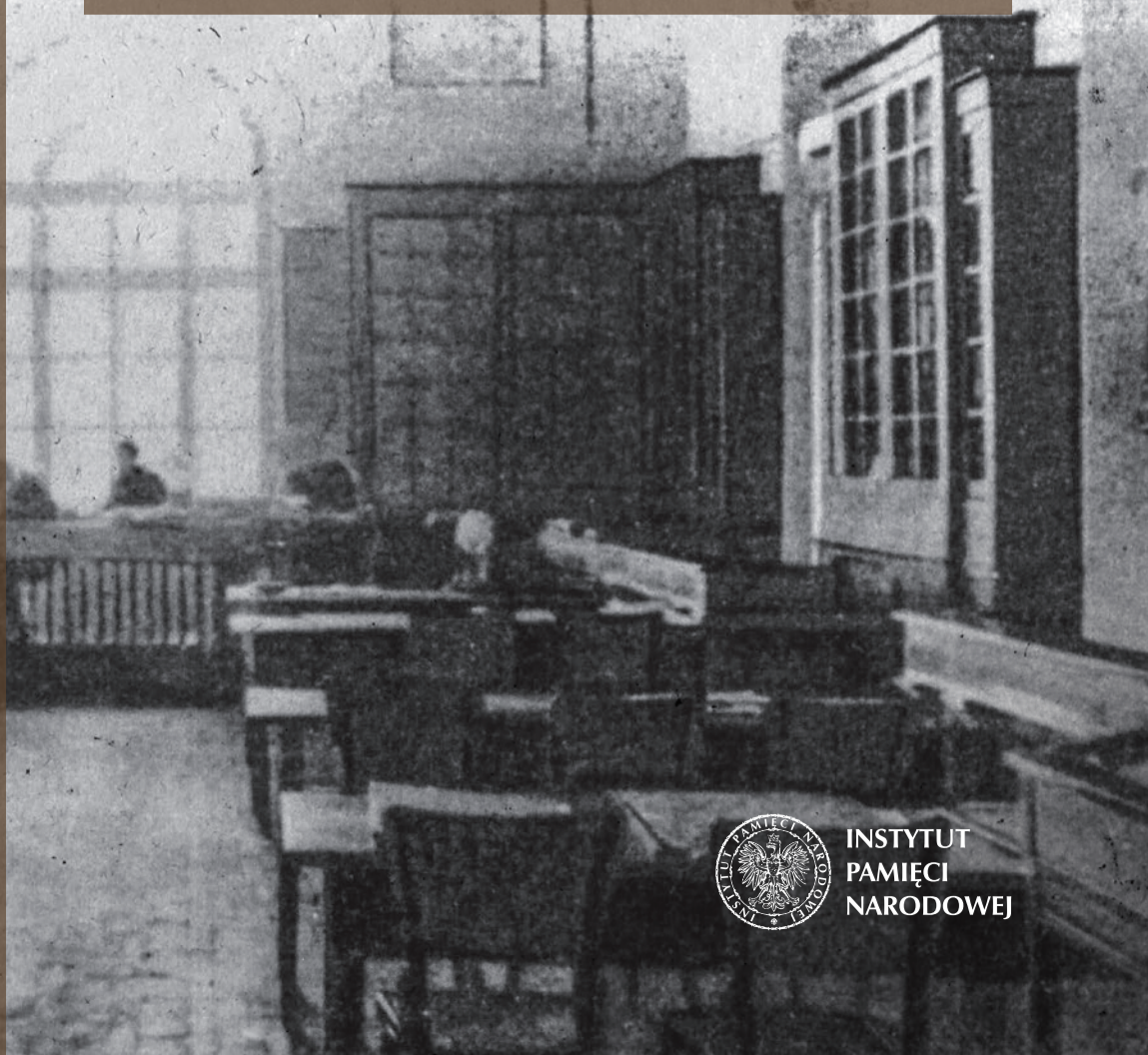
◀ **Jeden z zeszytów Delegacji Polskich w Komisjach Mieszanych Reewakuacyjnej i Specjalnej w Moskwie.** Komisje te powstały na mocy podpisanego 7 X 1921 r. przez stronę polską i sowiecką protokołu sprawie warunków realizacji Traktatu Ryskiego. W komisjach prowadzono prace nad zwrotem Polsce dóbr materialnych oraz mienia kulturalnego. Źródło: POLONA

Biblioteka Liceum Krzemienieckiego ► Cenne zbiory biblioteki nie zostały Polsce oddane. Paradoksalnie uchroniło je to przed zniszczeniem podczas II wojny światowej. Fot. POLONA

REALIZACJA ZOBOWIĄZAŃ

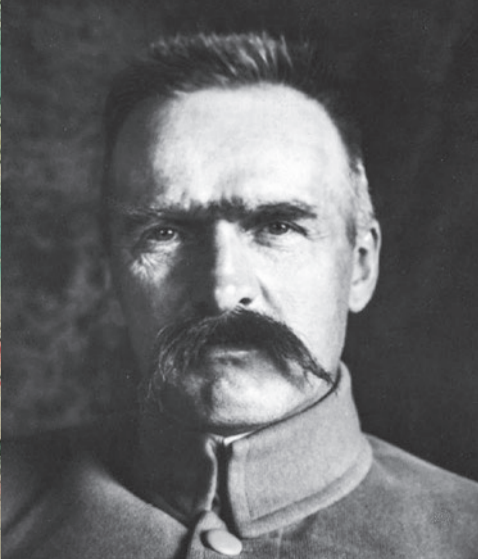
▲ **Piotr Wojkow (1888–1927)** Sowiecki przewodniczący Komisji Mieszanych Reewakuacyjnej i Specjalnej. Autor raportu sugerującego konsekwentne dążenie do niewypełnienia postanowień traktatowych w kwestii odszkodowań i zwrotu mienia polskiego. Fot. NAC

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

ZNACZENIE TRAKTATU

Traktat Ryski miał znaczenie nie tylko dla Polski i Rosji Sowieckiej, ale i dla całej Europy Środkowo-Wschodniej, stabilizował bowiem sytuację w tej części świata. Traktat położył również kres pierwotnemu planowi Włodzimierza Lenina o rozprzestrzenieniu płomienia rewolucji komunistycznej na zachód Europy, zmuszając tym samym Sowieców do budowy komunizmu w jednym kraju. Niestety, sowiecki imperiaлизм został ograniczony na niespełna 20 lat. W następstwie sojuszu hitlerowskich Niemiec ze Związkiem Sowieckim z sierpnia 1939 r. świat powstały po Wielkiej Wojnie został pogrzebany.

◀ Józef Piłsudski (1867–1935)

Traktat Ryski przekreślał plany federacyjne Józefa Piłsudskiego. Ostateczne zaakceptowanie przez niego wyznaczonej traktatem polskiej granicy wschodniej, było prawdopodobnie następstwem świadomości ogromnych przeszkód w celu urzeczywistnienia własnej koncepcji (wyraźna niechęć bądź obojętność mieszkańców Ukrainy, Białorusi i Litwy). Fot. POLONA

▶ Symon Petlura (1879–1926)

Przewodniczący Dyktoriiatu Ukraińskiej Republiki Ludowej. Sojusznik Józefa Piłsudskiego. Traktat Ryski pogrzebał aspiracje państwowotwórcze Ukraińców. Fot. NAC

Mapa polityczna Europy powstała na mocy systemu wersalsko-ryskiego.

Traktat Ryski był jednym z ostatnich elementów w procesie kształtowania się granic nowego systemu politycznego w Europie.

Źródło: POLONA

TRAKTAT RYSKI W LICZBACH

80 osób liczyła
polska delegacja
w Rydze

40 osób liczyła
sowiecka delegacja
w Rydze

~1,5 mln osób narodowości
polskiej pozostało na
terenach włączonych
na mocy traktatu
do Rosji Sowieckiej

30 mln rubli w złocie miała otrzymać
Polska w ramach rekompensaty
za udział ziem polskich w życiu
gospodarczym Cesarstwa
Rosyjskiego

1412 kilometrów
wynosiła granica
między Polską a Rosją
Sowiecką ustalona
Traktatem Ryskim

15 lat prowadziły swoje
prace Komisje Mieszane:
Specjalna i Reewakuacyjna

18 lat przetrwały
postanowienia
Traktatu Ryskiego

Posiedzenie plenarne Konferencji Pokojowej w Rydze
podczas prac nad pokojem definitywnym.

Po prawej stronie delegacja polska, po lewej sowiecka.

Fot. <https://kpbk.umk.pl/> ze zbiorów Muzeum Dyplomacji
i Uchodźstwa Polskiego UKW